

11. PŘEDNÁŠKA

Lexikální onomaziologie: procesy přímé a nepřímé nominace, obraznost pojmenování, metafora, metonymie

Pěkné slovo železná vrata otvírá.

(F. Čelakovský: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích, 1852)

Základní pojmy a termíny

pojmenování – nominace: 1. pojmenovací akt
2. pojmenovací jednotka

pojmenovací postupy: tvoření slov a ustálených pojmenování,
sémantické tvoření, přejímání, kalkování

pojmenování/nominace přímé

pojmenování přenesené/nepřímá nominace: metafora,
metonymie, synekdocha

kognitivní lingvistika – metaforičnost konceptuálního systému
frazém, idiom

Typy nominací

1. strukturní

- a) jednoslovné lexémy (*vrata, železný, otvírat*)
- b) ustálená pojmenování = kolokace (*vyjmenované slovo, železná ruda, železné zdraví*)
- c) neustálené popisné kombinace (*pěkné slovo, železná vrata*)

2. pojmenovací způsob (a vztah k pojmenované skutečnosti)

- a) tvoření slov a ustálených pojmenování (*makléř, elektronická peněženka*)
- b) sémantické tvoření (*kapacita – vědecká kapacita, manžel – hodinový manžel, klika – máte kliku*)
 - metafora:** princip (vnější) podobnosti (*čočka, stolička, prstenec, vejčitý*)
 - metonymie:** princip soumeznosti (*průchod domu, rodný jazyk, trhat barborky*)
 - synekdocha:** princip pars pro toto (*Pět neděl v balónu, noční nebe zářilo*)
- c) přejímání (*stopper, on-line interview, blog, showroom*)
- d) kalkování (*horká linka < hot-line, zájmeno < pronomen*)

Přímé a nepřímé pojmenování

stolička

noha

zvonek

kokos

makovice

psí víno

hořká pilulka

mít máslo na hlavě

vypít celou sklenici

nosit stříbrnou lišku

pata punčochy

Frazeologie a idiomatika

Česká lexikologie: Hlavní termíny, 1985, s. 237-238

frazeologie: oblast frazémů a idiomů včetně kvazifrazémů a kvaziidiomů jako specifických označení a pojmenování, kombinatoricky komplementární pravidelnému jazyku na všech rovinách s obsahově sémantickou stránkou; doplňuje se a prolíná s idiomatikou

frazém: frazeologická jednotka (druh lexému) jazykové roviny s obsahově sémantickou stránkou a zároveň syntagma prvků, z nichž jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu; (v užším smyslu) frazeologická jednotka z hlediska především formálního (x **idiom**)

idiomaticčnost: stupeň, míra anomálnosti idiomu (v různém smyslu) projevující se přímo úměrně v restrikci možností jeho aktualizačních transformací; je dána komplexem aspektů paradigmatických a syntagmatických

Čermák, in: ESC, 2002, s. 140

frazém/idiom: taková jedinečná ustálená kombinace minimálně dvou prvků, z nichž některý (popř. žádný) nefunguje stejným způsobem v žádné jiné kombinaci n. více kombinacích, resp. vyskytuje se v takové funkci pouze ve výrazu jediném, popř. několika málo (*želízko v ohni, Pozdě bycha honiti.*)

Doporučená literatura k 11. přednášce

- J. Filipec – F. Čermák: *Česká lexikologie*. Praha 1985, s. 88–90, s. 108–120.
- *Příruční mluvnice češtiny*. NLN, Praha 1995, s. 71–73.
- *Encyklopedický slovník češtiny*. NLN, Praha 2002, s. 318, s. 139–141.
- G. Lakoff – M. Johnson: *Metafory, kterými žijeme*. Host, Brno 2002.
- I. Vaňková – I. Nebeská – L. Saicová Římalová – J. Šlédrová: *Co na srdci, to na jazyku*. Karolinum, Praha 2005.